

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.67.346

Зайцев О.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Сумський державний університет

Нікітін Д.В., здобувач
Сумський державний університет

АНАЛІЗ ЧИННОГО В УКРАЇНІ МЕХАНІЗМУ БАНКРУТСТВА

Зайцев О.В., Нікітін Д.В. Аналіз чинного в Україні механізму банкрутства. У статті розглянуто чинні в Україні правові норми, які регулюють механізм банкрутства. З точки зору фінансової науки проведено їх аналіз, а також визначено напрями подальших досліджень щодо вдосконалення чинної нормативної бази.

Ключові слова: банкрутство, боржник, кредитор, ліквідація, санація, платоспроможність.

Зайцев А.В., Никитин Д.В. Анализ действующего в Украине механизма банкротства. В статье рассмотрены действующие в Украине правовые нормы, которые регулируют механизм банкротства. С точки зрения финансовой науки проведен их анализ, а также определены направления дальнейших исследований по совершенствованию действующей нормативной базы.

Ключевые слова: банкротство, должник, кредитор, ликвидация, санация, платежеспособность.

Zaitsev O.V., Nikitin D.V. Analysis of bankruptcy mechanism active in Ukraine. The article deals with the laws that are in force in Ukraine, which regulate the mechanism of bankruptcy, from the point of view of financial science, the analysis of which determines the directions for further research on improving the current regulatory framework.

Key words: bankruptcy, debtors, creditors, liquidation, sanitation, solvency.

Постановка проблеми. Інститут банкрутства є важливою складовою сучасної фінансово-економічної системи. На перший погляд це є парадоксом, але метою функціонування інституту банкрутства є забезпечення сталого розвитку як окремої складової, тобто фінансової системи, так і економіки загалом. Вказана мета реалізується через функції виведення з ринку суб'єктів господарювання, які працюють неефективно і потенційно нежиттєздатні (ліквідація), або відновлення платоспроможної діяльності суб'єктів господарювання, які мають незадовільний фінансовий стан, але проблеми яких упродовж певного часового діапазону можуть бути усунені (механізм санації). При цьому відбувається перерозподіл ресурсів від менш ефективних до більш ефективних власників, підвищення довгострокової фінансової стабільності суб'єктів господарювання, регулювання кредитних потоків та ризиків.

Функціонування інституту банкрутства в Україні є законодавчо регульованим, але не завжди фінансово та економічно врегульованим. Тому вкотре актуальним буде повернення до аналізу чинних в Україні норм щодо банкрутства з позицій державно-фінансової доцільності, що дасть змогу оцінити їх економічну ефективність та обґрунтувати напрями удосконалення певних аспектів законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі банкрутства приділяли увагу такі науковці, як, зокрема, Є.М. Андрущак, Г.Д. Антонов, І.О. Бланк, П.В. Брінь, А.А. Губкін, Н.В. Завальнюк, О.П. Іванова, В.Б. Крикун, Д.А. Кунанбаєва, І.Й. Плікус, Д.В. Соболев, О.О. Терещенко, Е. Альтман, У. Бівер. Дослідженню механізмів формування, розвитку та реалізації процесу банкрутства і санації підприємств присвячені праці таких вчених Сумського державного університету, як В.Г. Борнонос, І.Й. Плікус [1]. Крім того, серед таких досліджень є і наші роботи [2; 3].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення чинної в Україні законодавчої бази щодо банкрутства, її оцінка з позицій фінансово-економічної думки та пошук перспективних напрямів досліджень щодо її удосконалення.

Виклад основних результатів. Механізм банкрутства в Україні регулюється пакетом нормативних і законодавчих актів, основним з яких є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4] (далі – Закон).

Закон встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури

з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Боржник визначається як «юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження».

Закон передбачає застосування таких процедур до боржника:

- досудові, тобто заходи щодо запобігання банкрутству боржника та позасудові процедури; санація боржника до порушення провадження у справі про банкрутство;

- судові, тобто розпорядження майном боржника; мирова угода; санація (відновлення платоспроможності); ліквідація.

Заходи щодо запобігання банкрутству передбачають:

- обов'язок засновників (учасників, акціонерів) боржника, відповідних державних органів вживати своєчасних заходів для запобігання банкрутству боржника;

- обов'язок керівника боржника в разі виникнення ознак банкрутства інформувати засновників (учасників, акціонерів) боржника, відповідні державні органи;

- можливість отримання боржником фінансової допомоги, необхідної для погашення зобов'язань перед кредиторами.

Санація боржника до порушення справи про банкрутство – «система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до порушення провадження у справі про банкрутство». Тобто процедура дає можливість боржнику відновити свою платоспроможність без застосування судових процедур, які накладають суттєві обмеження на права та обов'язки боржника та кредиторів, трансформують їх діяльність та є розтягнутими в часі.

Порушення справи про банкрутство можливе, «якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку».

Безспірними вимогами кредиторів вважаються «грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим

рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. До складу цих вимог, у тому числі щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції».

Таким чином, для порушення справи про банкрутство вимоги до боржника повинні відповідати таким критеріям:

- бути грошовими;

- бути підтвердженими судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження;

- перевищувати триста мінімальних розмірів заробітної плати (без урахування неустойки, штрафу, пені);

- бути простроченими більше, ніж на три місяці.

Вказані критерії є абсолютними, застосовуються до всіх боржників та не враховують масштабів діяльності боржника, розміру та структури його активів та пасивів.

Одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів, який фактично поділяє вимоги на «до» та «після» відносно дати початку провадження, а також забороняє нарахування фінансових санкцій щодо вимог, на які поширюється мораторій. Виконання вимог «до» зупиняється, санкції не нараховуються, чим забезпечуються, по-перше, можливість здійснення поточної діяльності боржника, а по-друге, фіксація кредиторської заборгованості для складання реєстру вимог кредиторів.

Ініціатором відкриття провадження у справі про банкрутство може виступати боржник або кредитор. Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності у нього майна може бути застосований загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження у справі про банкрутство.

Процедура розпорядження майном як система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника вводиться «з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів». Тобто розпорядження майном є етапом, який забезпечує підготовку майбутніх процедур в банкрутстві.

Важливими елементами розпорядження майном є необхідність виявляти ознаки фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неплатоспроможності, а також незаконних дій у разі банкрутства. Крім того, до кола обов'язків розпорядника майна належить необхідність аналізувати фінансово-господарську діяльність, інвестиційне становище боржника та його

становище на ринках. Щодо вказаних дій розроблені та затверджені відповідні методичні рекомендації (Наказ Міністерства економічного розвитку від 19 січня 2006 року № 14 [5], Наказ Міністерства юстиції України від 26 лютого 2013 року №3 27/5 [6]). Також передбачений обов'язок розпорядника майна надавати пропозиції щодо можливості відновлення платоспроможності боржника, однак вказана функція методологічно не врегульована.

Таким чином, передбачена необхідність вибору подальшої процедури в банкрутстві (санация – ліквідація), однак не передбачені чіткі методологічні засади щодо критеріїв такого вибору, перш за все щодо визначення можливості успішного проведення санации (визначення санацийного потенціалу).

Під санацией розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Таким чином, чинний механізм банкрутства передбачає можливість відновлення платоспроможності боржника як в рамках реалізації етапів судової процедури, так і до її початку. Для проведення санации до порушення справи про банкрутство необхідна згода боржника та кредиторів, тоді як судова санация відбувається без такої згоди.

Санация проводиться відповідно до плану санации, який може передбачати:

- виконання зобов'язань третіми особами;
- реструктуризацію підприємства;
- перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв;
- відстрочення або прощення боргів, про що укладається мирова угода;
- ліквідацію дебіторської заборгованості;
- реструктуризацію активів, продаж частини майна;
- виконання зобов'язань боржника власником майна;
- відчуження майна та виконання зобов'язань боржника шляхом заміщення активів;
- звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санации;
- одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільнюються згідно з планом санации;
- інші способи відновлення платоспроможності боржника.

Типову форму плану санации затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 19 червня 2013 року № 1223/5 [7].

Платоспроможність вважається відновленою за відсутності ознак неплатоспроможності, визначених

Законом (тобто заборгованості, яка відповідає наведеним вище ознакам). Однак відсутність такої заборгованості не означає, що суб'єкт господарювання після розрахунків з кредиторами подолав кризові явища, має якісний баланс, стало працює з очікуваною нормою прибутковості, а ймовірність відкриття нової процедури банкрутства безпосередньо після завершення попередньої відсутня. Тобто за такого розуміння процес відновлення платоспроможності дає змогу врегулювати майнові інтереси кредиторів, однак не гарантує, що в економічну систему повернеться ефективно господарюючий суб'єкт.

Мирова угода може бути укладена на будь-якому етапі провадження у справі про банкрутство та фактично є домовленістю між боржником та кредиторами щодо розмірів, порядку і строків виконання зобов'язань, відстрочки, розстрочки або прощення заборгованості, виконання зобов'язань третіми особами.

В разі відсутності можливості відновлення платоспроможності боржник визнається банкрутом та відкривається ліквідаційна процедура. Її сутність полягає в припиненні діяльності боржника та задоволенні вимог кредиторів шляхом реалізації його майна. Першочергове право на задоволення вимог мають забезпечені кредитори, що є реалізацією одного з базових принципів кредитування (забезпеченості).

Необхідно відзначити, що для окремих категорій боржників законодавець передбачив особливі умови проведення процедур в банкрутстві. Це такі категорії, як суб'єкти підприємницької діяльності, які мають суспільну, іншу цінність або особливий статус (містоутворюючі та особливо небезпечні), сільсько-господарські підприємства, страховики, професійні учасники ринку цінних паперів та інститутів спільного інвестування, емітенти та управителі іпотечних сертифікатів, управителі фонду фінансування будівництва, управителі фонду операцій з нерухомістю.

Продаж у справах про банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності, що мають суспільну або іншу цінність для територіальної громади, містоутворюючих та особливо небезпечних суб'єктів підприємницької діяльності, здійснюється виключно у складі цілісного майнового комплексу. Якщо внаслідок повторного проведення аукціону (конкурсу) цілісний майновий комплекс не було продано, то продаж майна здійснюється частинами. У цьому випадку перелік такого майна погоджується ліквідатором з органами влади.

Таким чином, передбачені певні особливості в процедурах банкрутства окремих категорій боржників. Однак не розглядаються особливі процедури для такої категорії боржників, як галузеутворюючі, тобто такі, частка виробництва яких є значною в межах певної галузі. Припинення їх діяльності несе значну загрозу економічним інтересам держави.

Висновки. Проведений аналіз законодавчих норм, які регулюють процедуру банкрутства в Укра-

їні, з позиції економічної думки дає змогу зробити такі висновки.

1) Механізм банкрутства передбачає як судові, так і досудові процедури, обов'язок власників боржника вживати заходів щодо уникнення банкрутства.

2) Ознака неплатоспроможності (наявність безспірних вимог в розміні не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку) є формальним критерієм, який не враховує масштаб діяльності боржника, його майновий стан. З точки зору фінансової думки було б доцільним визначити критерій віднесення боржника до неплатоспроможних як коефіцієнт (або систему коефіцієнтів), який враховував би розмір та структуру активів і пасивів боржника.

3) Законодавством встановлена етапність проходження процедур (управління майном, санація, ліквідація, мирова угода) в банкрутстві, але не

передбачені методологічні засади щодо визначення доцільності проведення санації або ліквідації.

4) Закон не містить чітких критеріїв щодо оцінки результатів санації боржника. Відсутність ознак, визначених законом, не дає підстав оцінити результати санації.

5) Закон не враховує особливостей банкрутства таких категорій боржників, як галузеутворюючі. За їх банкрутстві, на нашу думку, доцільно враховувати стратегічні державні інтереси та передбачити заходи щодо максимального зниження ймовірності їх ліквідації.

Аналіз, розробка та подальше законодавче врегулювання означених питань дасть змогу вдосконалити механізм банкрутства в Україні в напрямі більш ефективного його функціонування та врахування економічних інтересів як суб'єктів ринку, так і фінансово-економічної системи держави загалом.

Список літератури:

1. Боронос, В.Г. Управління фінансовою санацією підприємств : [підручник] / В.Г. Боронос, І.Й. Плікус. – Суми : СумДУ, 2014. – 457 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34371>.
2. Зайцев О.В. Основи фінансового інструментарію : [підручник] / О. Зайцев. – Суми : СумДУ, 2016. – 523 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/44581>.
3. Зайцев О.В. Інститут банкрутства, його функції та роль на сучасному етапі економічного розвитку держави / О.В. Зайцев, Д.В. Нікітін // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 16. – С. 142–145. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bses.in.ua/journals/2017/16_2017/31.pdf.
4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України № 2343-12 ; редакція від 1 січня 2017 року ; підстава 835-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
5. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME06025.html.
6. Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства : Наказ Міністерства юстиції України від 26 лютого 2013 року № 327/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0331-13>.
7. Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення : Наказ Міністерства юстиції України від 19 червня 2013 року № 1223/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1064-13>.
8. Про затвердження порядку погодження планів санації, мирових угод і переліків ліквідаційних мас : Наказ Фонду державного майна України від 1 листопада 2016 року № 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1519-16>.